

תוכן העניינים

פועלו של חיים פינקלשטיין: היסטוריון אמנות, אוצר ויוצר, קטרין קוג'מן-אפל 12

1. אמנות מודרנית

- 3 רות מרקוס: שלושה מודלים של אנדרוגינוס באמנות המאה העשרים
29 רות איסקין: תגובות של יהודים על סטראוטיפ הבנקאי היהודי בפריז
בשלהי המאה התשע עשרה ובישראל ב-1955
52 זיוה עמישי-מייזלש: שאגאל והשואה
95 אסתר לוינגר: מסעו של קרל טייגה אל הסוראליזם
122 מילי הד: לואיז בורד'ואה: 'הרס האב ובנייתו מחדש'

2. אמנות בישראל

- 143 גליה בר אור: מי הקים את המוזיאונים?
162 גדעון עפרת: יוסף בודקו: העיירה – משני עברי הגדר
176 רות אופק: אמנות, פרסום ותקשורת: על הקשר בין אמנות במרחב
הציבורי לבין תהליכי תקשורת בפרסום
185 אבישי אייל: הכמיהה למוחשי: קווים לדמותו של ראליזם ישראלי חדש
202 חיים מאור: דיוקן עצמי בין דת לדעת: התבוננות בציור של מיכאל
סגן-כהן

3. צילום וקולנוע

- 221 סטיבן שרוט: צילום וקולנוע: סרטים כחלומות וחלומות בסרטים –
הסוריאליזם והקולנוע הפופולרי
243 שוקה גלוטמן: 'דומם או חי?': דיאלוג בין סטילס לקולנוע בסרטו של
דוד פרלוב, 'תצלומי 1952-2002'
251 יאיר גרבוז: 'לולא נפגשנו לא היינו כאן ביחד! האם זה לא מצחיק?...'
זה באמת מצחיק!': על סרטי הווידאו של אלונה פרידברג
ולימור אורנשטיין

279 בועז טל: תיק עבודות

287 המשתתפים בספר

פועלו של חיים פינקלשטיין: היסטוריון אמנות, אוצר ויוצר

קטרין קוג'מן-אפל

ספר זה הוא מחווה של הוקרה לחיים פינקלשטיין, מייסד המחלקה לאמנויות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. במהלך פעילותו האקדמית רכש חיים שם בין-לאומי בחקר הסוראליזם, הן בהיבטיו הספרותיים והן באלה החזותיים; ואולם מפעלו מקיף הרבה יותר מעבודתו המחקרית בתחום האקדמי. המאמרים שבספר מתייחסים לא רק אל תרומתו המחקרית והאקדמית, אלא אל עבודתו המגוונת אשר הטביעה חותמה על חיי התרבות בארץ בכלל, ובדרום בפרט. אמנים, אוצרים, מבקרים וחוקרים מגישים לקוראים טעימות המתייחסות לפנים השונות של חיי האמנות בארץ, פנים שלחיים יש חלק בעיצובן.

חיים פינקלשטיין גדל בתל אביב ובירושלים והתחנך בגימנסיה רחביה שבירושלים. הוא השלים את לימודיו לתואר ראשון בתולדות האמנות באוניברסיטה העברית. לימודי הדוקטורט הובילו אותו לאוניברסיטת ניו יורק, שם חקר קשרים בין ספרות לאמנויות סוראליסטיות אחרות. כל מי שמכיר את חיים יודע שניו יורק הפכה לביתו השני, שבו גדלו שתי בנותיו, איריס ורוני, ואליו חזרו הוא ונירה, אשתו, עוד פעמים רבות לביקורים קצרים וממושכים.

כאשר הצטרף חיים לצוות המרצים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב בשנת 1978 הוא הביא עמו הכשרה מגוונת וניסיון מקצועי רב שבמהרה הפכו אותו לאישיות המרכזית בכל הנוגע לאמנות לא רק באוניברסיטה אלא בבאר שבע כולה. בשל עיסוקו בספרות ובאמנות סוראליסטית, הוא לימד במחלקה לספרויות זרות ובלשונות, ובשנים הראשונות פרסם את מחקריו על אנדרה ברטון, על מרסל ינקו ועל סלודור דאלי, ובמיוחד על דאלי ועל הסרט *Un chien andalou* (כלב אנדלוסי).

ב-1979 התפרסם ספרו *Surrealism and the Crisis of the Object* (סוראליזם ומשבר האובייקט), שהתבסס על עבודת הדוקטור שלו ובמהרה היה לספר מוביל בחקר הסוראליזם. ספריו הבאים התמקדו בדאלי. תחילה, ב-1996, ראה אור *Salvador Dalí's Art and Writing 1927-1940: The Metamorphosis of Narcissus* (אמנותו

של סלודור דאלי וכתיבתו, 1927–1940: מטמורפוזות של נרקיס), ומעט לאחר מכן, ב-1998, *The Collected Writings of Salvador Dalí* (כתביו של סלודור דאלי), הכולל את הטקסטים הקצרים של דאלי בעריכתו של חיים ובתרגומו לאנגלית. בשנת 2007 יצא לאור גם *The Screen in Surrealist Art and Thought* (המסך באמנות ובמחשבה הסוראליסטית). מחקרו רחב האופקים והמגוון חוצה דיסציפלינות קלאסיות: ספרות, אמנות חזותית וקולנוע. הסוראליזם, שחקירתו כה קשורה לקורותיו המקצועיים, לא רק עובר בין התחומים כחוט השני אלא גם כורך אותם יחד. הפרישה הרחבה של שאלות שחיים שאל במחקרו מתוך גישה בין-תחומית מובהקת, השתקפה גם בממד ההוראה: מלבד שיעוריו על אמנות חזותית, על סוראליזם, על קוביזם, על פוטוריזם ועל אמנות מופשטת, הוא עסק גם בסוגיות הנוגעות למעבר מטקסט ספרותי לקולנוע ולאמנות חזותית ולקשרים בין ספרות לאמנות חזותית.

במקביל לפעילותו האקדמית ולהוראה ייסד חיים וניהל כל שנתיים באוניברסיטת בן-גוריון בנגב את הגלריה לאמנות על שם אברהם ברוך, ועד לשנות התשעים המאוחרות הוא אצר את מרבית התערוכות שהוצגו בה. קטלוגים רבים מעידים על מפעל זה. הוא החל בפעילותו האוצרותית ב-1974 בניו יורק, כשאצר תערוכה על דאדא וסוראליזם באוניברסיטת הופסטרס שבלונג איילנד (Hofstra University). לאחר שחזר לישראל הוא הציג כמה תערוכות, בעיקר של אמנות ישראלית, אך גם של צילום אמריקני (באוניברסיטת חיפה), של האוונגרד הרוסי ועוד. עם התערוכות של אמנות ישראלית נמנו התערוכות הבאות: הנגב באמנות הישראלית; תיאורי גוף אצל לארי אברמסון, משה גרשוני, איתמר לוי, אורי ליפשיץ ומיכל נאמן; עבודתה של חוה מחותן; דימויי ארץ ישראל; האמנות של אפרים משה ליליין; יצירותיו של יאן ראוכוורגר; גבולות הפיסול; עבודותיהם של גרי גולדשטיין, של מיכאל טרופר, של חיים מאור, של אילנה סאלמה-אורתה, ועוד רבות אחרות.

חיים התחיל לגבש את אופי המחלקה לאמנויות בשנות התשעים. עשייתו המגוונת הנחתה אותו גם בצעדים אלה. במשך למעלה ממאה שנה הייתה תולדות האמנות אחת הדיסציפלינות המבוססות והמסורתיות במדעי הרוח. החשיבה הפוסטמודרנית פקדה גם תחום מחקר זה – כמו תחומים רבים אחרים – משנות שבעים, אך חלפו לא מעט שנים עד שהעולם האקדמי הגיב לה, השתנה ונפתח אליה. התכנית שהתגבשה במחלקה לאמנויות הביאה בחשבון את התהליכים הללו.

ב-1999 התקבלה התכנית לתואר ראשון בתולדות האמנות, ולצדה פועלת החטיבה באמנות יצירה. השילוב בין העניין העיוני באמנות החזותית לבין המגמה המעשית באמנות והקשר בין התחומים היו במרכז חזונו. המחקר, האוצרות וההוראה לא הותירו לו זמן רב ליצירה, אך התערוכה לציין פרישתו מהאוניברסיטה מראה שהוא עצמו מייצג את הקשר בין המחקר העיוני לבין היצירה המעשית. העובדה שבכל שנה יש סטודנטים הבוחרים גם הם לשלב בין שני התחומים הללו – תולדות

האמנות ויצירה – מראה כי חיים צדק בתפיסתו. האוצרות הייתה גם היא למרכיב מרכזי בתכנית העיונית, והגלרייה משרתת גם את ההוראה כאשר מדי שנה אוצרים בה תלמידי כיתת האוצרות תערוכות. ב-2008, זמן קצר לפני פרישתו של חיים, נוספה למחלקה הצעירה תכנית לתואר שני, גם היא פרי יוזמתו של חיים.

אסופת המאמרים מצטרפת לשיח האינטלקטואלי המתמיד שחיים מקיים עם סביבתו. יש בה שלושה חלקים. החלק הראשון, המייצג בעיקר את עניינו המחקרי של חיים, עוסק באמנות המודרנית. מאמרה של רות מרקוס על האנדרווינוס באמנות של המאה העשרים פורש היבטים שונים של האמנות האירופית; המאמר של רות איסקין מוביל אותנו אל דימוי הסטראוטיפי של הבנקאי היהודי בכרזות, והתגובות עליו בקרב יהודי צרפת ואצל ישראלים; זיוה עמישי-מייזלש עוסקת בהתמודדותו של מארק שאגאל עם השואה; אסתר לויןגר בוחנת במאמרה את האמן הצ'כי קרל טייגה ויחסו אל הסוראליזם; המאמר של מילי יה, שחותם חלק זה, חושף בפנינו את עולמה של לואיז בורד'ואה, אל יחסה אל אביה ואל שאלות של פסיכואנליזה.

החלק השני מוקדש לסוגיות שונות באמנות הישראלית, שמוצגות בספר לא רק מן ההיבט המחקרי-אקדמי, אלא גם בעבודתם של יוצרים ואוצרים, וכך נחשפות בפנינו נקודות מבט מגוונות. בועז טל ומנשה קדישמן תרמו מעבודותיהם – טל הוסיף סדרת צילומים וקדישמן את תמונת הכריכה והדיוקן של חיים. האוצרים שתרמו לחלק זה – גליה בר אור, גרעון עפרת ורות אופק – עוסקים בשאלות של תצוגה, מחד גיסא, ושל הקשר בין היוצר לצופה וכיצד האוצר מחבר בין השניים באמצעות המחקר שעשה להכנת התערוכה, מאידך גיסא.

שני המחברים האחרים בחלק זה – אבישי אייל וחיים מאור – הם אמנים פעילים. חיים פינקלשטיין הציג את עבודותיהם בהזדמנויות שונות בגלריות האוניברסיטאיות ומאור אף הצטרף לצוות המורים במחלקה. שניהם גם אוצרים-חוקרים של אמנות ישראלית עכשווית, ונקודת המבט שלהם על האמנות מושפעת מעובדת היותם יוצרים. אייל ממפה ומנתח את הסצנה של הציור הראליסטי בישראל, שחיים פינקלשטיין הוא חלק ממנו. מאור מנתח ומפרש ציור אחד של מיכאל סגן-כהן, מן האמנים הראשונים שהתיכו את חומרי היהדות, המקרא ומחשבת ישראל אל האמנות הישראלית המודרנית. בחינתן של שתי סוגיות שונות באמנות הישראלית על ידי שני היוצרים פותחת בפנינו חלון להתבוננות שונה מזו של החוקר האקדמי וגם מזו של האוצר הבונה את הקשר בין האמנות אל הקהל.

החלק השלישי, המוקדש לצילום ולקולנוע, מרחיב את היריעה מן האמנות החזותית וגבולותיה המסורתיים לאופקים נוספים של התרבות הוויזואלית, ומציב שאלות אשר חוקרי תולדות האמנות נחשפו להן בשיח הפוסטמודרני של העשורים האחרונים. הוא מפגיש את המבט האקדמי הסוציולוגי של סטיב שרוט עם שני אמנים – שוקה גלוטמן ויאיר גרבוז – שמתבוננים בצילום ובקולנוע מנקודת המבט של היוצר.

שרוט לא רק מרחיב את היריעה אלא למעשה מוביל אותנו חזרה לסוראליזם – מאמרו מוקדש לסוראליזם בקולנוע הפופולרי. גלוטמן בוחן תצלומים של דוד פרלוב ודן בקשר שבין 'סטילס' (stills) לקולנוע. גרבוז מקשר בין התחומים בדיון על רצף של סטילס הלקוחים מסרטן של אלונה פרידברג ולימור אורנשטיין.

תלמידיו ועמיתיו הרבים של חיים זכו במהלך שנות עבודתו לטעום מהאינטלקט, מהפתיחות ומהסקרנות המדעית שלו, תכונות שהשאירו חותם ברור על אופי המחלקה וקבעו את הסטנדרטים שלה לשנים רבות. אך כל מי שזכה לעבוד במחיצתו נהנה גם מנועם הליכותיו ומאישיותו הנדיבה. הייתה זאת זכות לעבוד עמו, לשתף פעולה עמו ולהכירו. כעת, כשעול הניהול הוסר מעליו, אנו מאחלים לחיים עוד שנים רבות של יצירה אמנותית, של כתיבה אקדמית ושל הנחיית תלמידי מחקר.

באר שבע, קיץ 2010

המשתתפים בספר

אבישי אייל, צייר ואוצר, פרופ' חבר-אמן בחוג לאמנות יצירה, אוניברסיטת חיפה. הציג בתערוכות יחיד וקבוצתיות רבות בישראל ובחו"ל. הקים בשנת 1972 את סדנת התחריט של אבישי אייל בירושלים; היה חבר קבוצת רגע, בעלי גלריה רגע בתל אביב, 1985–1989 ושימש כאוצר הגלריה לאמנות, אוניברסיטת חיפה, 2000–2002.

רות אופק, מנהלת ואוצרת ראשית של המוזיאונים הפתוחים תפן, תל חי ועומר. אצרה תערוכות רבות לאמנים ישראליים, וכיניהם אברהם אופק, נפתלי בזם, יאיר גרבוז, עופר ללוש, עפרה צימבליסטה, אורית חופשי ורבים נוספים. עובדת על דוקטורט על יצירותיהם של אמנים המציגים במרחבים ציבוריים בישראל. הקימה את המוזיאון ליהדות דוברת גרמנית מרכז מורשת הייקים במוזיאון הפתוח, גן התעשייה, תפן.

רות איסקין, היסטוריונית של אמנות, חברת סגל במחלקה לאמנויות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. מלמדת תולדות האמנות ותרבות חזותית בתקופה המודרנית, תאוריה וביקורת, וסוגיות מגדר, אמנות מודרנית ופוסט-מודרנית. ספרה, *Modern Women and Parisian Consumer Culture in Impressionist Painting*, יצא לאור בהוצאת אוניברסיטת קיימברידג'. מאמריה פורסמו ב-*Art Bulletin, Discourse, Nineteenth Century Contexts*, בקטלוגים של תערוכות במוזיאונים באירופה ובאסופות מאמרים שפורסמו על ידי הוצאות שונות.

גליה בר אור, אוצרת ומנהלת המשכן לאמנות בקיבוץ עין חרוד. נוסף על לימודי תולדות אמנות והיסטוריה של עם ישראל, השלימה תואר שני במכון להיסטוריה של המדעים והרעיונות באוניברסיטת תל אביב ודוקטורט בבית הספר להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב. היא אצרה תערוכות רבות בארץ ובחוץ לארץ ופרסמה ספרים וקטלוגים בנושא אמנות ישראלית.

שוקה (יהושע) גלוטמן פעיל כאמן מאז 1981. הוא מעורב בין השאר באמנות בקהילה, בחינוך לאמנות, בהנחיית קבוצות דיאלוג ובאצירת תערוכות אמנות. הוא מרצה במחלקה לאמנויות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ובחוג לקולנוע וטלוויזיה באוניברסיטת תל-אביב. בין פרסומיו כעורך: 'דוד פרלוב: צילומי צבע 2000–2003' בהוצאת המוזיאון הישראלי לצילום ע"ש אלי למברגר בגן התעשייה תל חי.

יאיר גרבוז, צייר, מורה לאמנות, סטיריקן ופובליציסט. כצייר, הציג תערוכות רבות מאז שנת 1967 בארץ ובחור"ל. כסטיריקן, היה מכותבי המוסף הסאטירי 'דבר אחר' של העיתון 'דבר'. כפובליציסט, כתב, בין היתר, את הספרים 'תמיד פולני', 'כל הסיכויים שבקרוב תעבור כאן רכבת (ציורים מספרים ביוגרפיה)' ו'אוי ארצי'. בשנת 2004 זכה בפרס א.מ.ת.

מילי הד היא בעלת הקתדרה לאמנות ע"ש ניקולאס לנדאו בחוג לתולדות האמנות באוניברסיטה העברית. הוראתה ופרסומיה מעוגנים באמנות המודרנית והפוסטמודרנית הבינלאומית והיהודית. שאלות זהות והמרכיב הפסיכולוגי של היוצר והיצירה מודגשים בעבודתה. בכתביה עסקה בשאלת הזהות היהודית הנסתרת אצל מאן ריי, טריסטאן צרה והנס ריכטר. הספר האחרון בעריכתה יחד עם מתיו ביגל ורוז קרול וושטון לונג הוא: *Jewish Dimensions in Modern Visual Culture* (University Press of New England, 2010).

בועז טל, אמן, אוצר ומרצה בכיר לאמנות ולעיצוב. משנות השמונים הציג תערוכות רבות בארץ ובחור"ל ואצר תערוכות מוזיאליות. שימש כראש המחלקה לצילום וידאו במכללת ויצ"ו, חיפה, כראש המחלקה לצילום במדרשה לאמנות, וכדיקן בית הספר לעיצוב במכון הטכנולוגי, חולון.

אסתר לוינגר, מלמדת תולדות האמנות ותאוריה באוניברסיטת חיפה. פרסמה חיבורים על אמנות האוונגרד (קונסטרוקטיביזם וסוריאליזם) במרכז אירופה.

חיים מאור, אמן, אוצר וחבר סגל במחלקה לאמנויות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. היה ממייסדי כתב העת לאמנות 'סטודיו' ועורכו הראשון בשנים 1989–1994. הציג תערוכות רבות בארץ ובחור"ל, ביניהן: 1988 – 'פני הגזע לפני הזיכרון' במוזיאון ישראל בירושלים; 'סוזנה שושנת יעקב' במוזיאון היהודי הלאומי בווינגטון. המיצב שלו 'הספרייה האסורה' מוצג מזה למעלה מעשור ב'משואה', קיבוץ תל יצחק. זכה בפרסים אחדים, ביניהם: פרס שרת החינוך, התרבות, המדע והספורט, 1994, פרס זוסמן מטעם יד ושם, 1995, ופרס שרת התרבות והספורט, 2010.

רות מרקוס, מרצה בחוג לתולדות האמנות באוניברסיטת תל אביב, מתמחה בתחומים שונים של אמנות מודרנית, ובין חלוצות המחקר בארץ בתחום נשים ומגדר באמנות המודרנית והעכשווית. השתתפה בהקמת התכנית הרב-תחומית באמנויות וכן בהקמת התכנית ללימודי נשים ומגדר – שתייהן באוניברסיטת תל אביב. גישתה המחקרית היא רבת-תחומית המשלבת עיסוק בתהליכים אסתטיים, פסיכולוגיים וחברתיים באמנות. פרסמה מאמרים בנושאים שונים בכתבי עת אקדמיים, בספרים ובקטלוגים. כתבה את

הספר: 'פיסול בקו ובחלל', סדרת קו אדום אמנות, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2003. כן ערכה והשתתפה בספר 'נשים יוצרות בישראל 1920-1970', סדרת מגדרים, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2008.

גדעון עפרת, אוצר, מרצה וחוקר של האמנות בישראל. אצר תערוכות רבות בארץ ובחור"ל. ביניהן: 1948 – דור תש"ח באמנות ישראל; 'כן תעשה לך...': תחיית היהדות באמנות הישראלית; 'מחורבותיך אבנך...': דימוי החורבה בישראל 1803-2003; אמנות ישראל נקודה קום: גלובליזם ושאלת האמנות הישראלית. פרסם מאמרים וספרים רבים בתחומי ההיסטוריה של האמנות בישראל, אסתטיקה והגות. ביניהם: הגדרת האמנות; בהקשר מקומי; ביקורי אמנות; בספרייתו של אריה ארוך; דפוס היופי: שיחות עם גמר; דרידה היהודי: על יהדות כפצע ועל הגותו של זאק דרידה'. זכה בפרס האוצר לשנת 2009.

זיוה עמישי-מייזלש היא פרופסור אמריטה בחוג לתולדות האמנות באוניברסיטה העברית בירושלים. היא כתבה רבות על אמנות מודרנית, תוך התמקדות באמנות יהודית מודרנית, על אמנותו של גוגן, ועל השפעת השואה על האמנות החזותית. בזכות מחקריה הוענק לה פרס ישראל לתולדות האמנות בשנת 2004.

מנשה קדישמן, צייר ופסל. הציג תערוכות רבות בארץ ובחור"ל. ביניהן: 1968 – הדוקומנטה בקאסל, גרמניה; 1978 – ייצג את ישראל בביאנלה של ונציה; 2005 – תערוכה רטרוספקטיבית במוזיאון תל אביב לאמנות. בשנת 1995 הוענק לו פרס ישראל בתחום הפיסול.

סטיבן שרוט הוא פרופסור לסוציולוגיה במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. הוא מחברם של חמישה ספרים ומאמרים רבים בסוציולוגיה של הדת. הספר האחרון שלו הוא *Comparative Perspectives on Judaisms and Jewish Identities* (Wayne University Press, 2010) כמו כן הוא עוסק בסוציולוגיה של הקולנוע. המחקר הנוכחי שלו מתמקד בייצוגים של מעמד וקשריהם למגדר בסרטים אמריקנים. שני מאמרים שלו בנושא הזה התפרסמו באחרונה ב-*Journal of Gender Studies* ו-*Journal of Popular Studies*.